

6. Столяров В.И. Концепция физической культуры и физкультурного воспитания (инновационный подход) / В.И. Столяров, И.М. Быховская, Л.И. Лубышева // Теория и практика физической культуры. – 1998. – № 5. – С. 11–15.

7. Сущенко Л.П. Зміст професійної підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту / Л.П. Сущенко // Проблеми педагогічних технологій : зб. наук. пр. Волинського державного університету ім. Л. Українки. – Луцьк, 2000. – Вип. 4. – С. 130–137.

8. Поварницын А.П. Ценностные ориентации специалистов физической культуры и спорта в процессе учебы в вузе : монография / А.П. Поварницын. – Курган : Изд-во Курганского гос. ун-та, 2004. – 300 с.

СОКОЛОВСЬКИЙ В.В.

ВИЗНАЧЕННЯ СУТІ ПОНЯТТЯ “ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВА КУЛЬТУРА” В СУЧАСНІЙ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Проблема формування емоційно-вольової культури особистості є однією з актуальних проблем у сучасній педагогіці та психології. Взагалі емоційно-вольова сфера – від потягів через емоції й почуття до волі – бере участь у самотворенні особистості, визначенні її життєвого шляху. Але цей вплив не прямий, а опосередкований діяльністю особистості, що розкривається в її вчинках, виявляється у станах, які переживає особистість. Спроможність особистості протистояти внутрішнім перекшодам, потягам, емоціям залежить від здатності до самоконтролю. Це здатність підкоряти всі цілі, що виникають від ситуації до ситуації, від випадку до випадку, єдиній меті, яка визначає характер особистості, її лінію життя.

Сьогодні назріла необхідність теоретичного обґрунтування змісту важливих характеристик емоційно-вольової культури, визначення її ролі та місця у формуванні особистості. У світлі зазначеної проблеми проаналізуємо сутність та значення категорій “емоція” та “воля” як базових елементів емоційно-вольової культури, розглянувши її генезис в історико-теоретичному аспекті.

Питанню культури емоційно-вольового життя особистості у психології та педагогіці приділяли увагу багато науковців, а саме: Б. Ананьєв, Л. Божович, Л. Виготський, В. Вілюнас, Г. Костюк, А. Макаренко, С. Рубінштейн, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін.

Роль емоційно-вольової сфери людини у формуванні здорової особистості досліджували Л. Аболін, П. Анохін, Г. Бреслав, І. Бех, В. Вілюнас, Б. Вяткін, Л. Гозман, Б. Додонов, О. Кульчицька, Н. Левітов, В. Мясичев; механізми розвитку мотиваційно-потребової сфери особистості – В. Вілюнас, О. Леонтьєв. Найбільш активно останніми роками зазначені проблеми розв’язуються в авіаційній, інженерній психології, у психології спорту, у дос-

лідженнях закономірностей психологічного стресу, при визначенні критеріїв професійної придатності (Л. Бучек, П. Зільберман, Т. Кириленко, Г. Ложкін, С. Максименко, В. Соловієнко, О. Чебикін, А. Черкашин), у військовій психології (О. Блінов, М. Корольчук, В. Крайнюк, П. Криворучко, В. Стасюк).

Мета статті – проаналізувати різні підходи до визначення основних складових емоційно-вольової сфери формування особистості в психолого-педагогічних джерелах; розкрити зміст поняття «емоційно-вольова культура».

Ще з давніх часів люди намагалися пізнати таємницю емоцій та волі. Відомі філософи минулого (Аристотель, В. Гегель, І. Кант, Платон, Б. Спіноза та інші) підкреслювали факт їх існування, прагнули визначити їхню роль у процесі пізнання, розглядаючи досліджувані явища як переживання.

Вагомого значення емоційно-вольова культура набуває в сучасних умовах, коли різко змінюється соціально-психологічна ситуація життєдіяльності людини під впливом науково-технічного прогресу, реорганізації основ освіти, зміни соціальних функцій суспільства.

Зробивши аналіз наукових джерел, ми дійшли висновку, що існують різні підходи до визначення змістового наповнення основних ключових понять “воля”, “емоції”, “культура”, “емоційна культура”.

Філософія стверджує, що воля – свідомо цілеспрямованість людини на виконання тих чи інших дій. Ідеалізм помилково розглядає волю, як начебто незалежну від зовнішніх впливів і обставин та не пов’язану з об’єктивною необхідністю якість, а дію й вчинки людини – як прояв «вільної» волі. У дійсності джерелом цілеспрямованої вольової діяльності людини є об’єктивний світ.

Відображений кризь призму внутрішніх умов суб’єкта (потреби, інтереси, бажання, знання тощо), об’єктивний світ створює для нього можливість ставити різні цілі, приймати рішення, чинити так чи інакше. Переважно вольовий характер дії або вчинку виявляється в тих випадках, коли людина для досягнення мети вимушена долати зовнішні або внутрішні перешкоди. Початковою ланкою вольової дії є висунення й усвідомлення мети, потім прийняття рішення діяти, вибір найбільш доцільних способів здійснення дії. Вирішальним для характеристики цієї дії як вольової є виконання рішення. Сила волі не дана людині від природи. Уміння й здатність обирати мету, приймати правильні рішення й виконувати їх, доводити розпочату справу до кінця є результатом знань, досвіду, виховання й самовиховання [12].

Сучасна психологія розглядає волю як свідому саморегуляцію людиною своєї поведінки й діяльності, регуляторну функцію мозку, що полягає в здатності активно домагатись свідомо поставленої мети, переборюючи зовнішні та внутрішні перешкоди. Воля виявляється у формі організованих дій, вчинків і поведінки. Суттєвою ознакою вольової дії є вольові зусилля, що переживаються як своєрідне напруження мобілізуючого характеру. Вольова дія

починається з усвідомлення мети й прагнення до неї, яке стає дійовим, перетворюючись на бажання, намір. Відповідно до мети, яка визначає зміст та спрямованість дії, намічаються засоби її досягнення [8].

У педагогічному словнику воля тлумачиться як здатність людини діяти в напрямі свідомо поставленої мети, переборюючи при цьому зовнішні й внутрішні перешкоди. У педагогічному процесі формування волі вихованців посідає вагомe місце, тому що без сформованості вольових якостей (цілеспрямованості, дисциплінованості, організованості, наполегливості, витримки, самовладання, рішучості тощо) вихованцеві важко реалізувати свої потенційні можливості в повному обсязі [6].

Аналіз наукових праць сучасних психологів показав, що існують різні концептуальні уявлення стосовно специфіки волі людини, а саме:

- ототожнення волі зі свідомою та навмисною поведінкою й діяльністю (Є. Ільїн);
- розуміння волі як проблеми формування спонукання до дії на основі вільної форми мотивації (В. Іванников);
- тлумачення волі як проблеми самосуб'єктних відносин (В. Калін);
- визначення волі як прояву свідомо-примусових самовпливів у розв'язанні труднощів діяльності (Б. Смірнов).

Аналіз праць О.М. Леонт'єва показує, що він розглядає волю не як окремий акт, а як характеристику діяльності на рівні цілісної особистості людини та наполягає на тому, що вольовою може бути лише діяльність, яка зумовлюється соціально значущими ідеальними мотивами [7].

Далі варто проаналізувати розмаїття підходів щодо визначення поняття “емоції”.

Психологічний словник дає таке визначення: емоції – психічні стани і процеси у людини і тварини, в яких реалізуються їх ситуативні переживання. Емоції виступають також і як властивості людини, оскільки в них виявляється позитивне або негативне ставлення індивіда до певних об'єктів, сфер діяльності, до інших людей, до самої себе. Емоції виконують певні функції щодо пристосування людського організму до середовища. Класифікація емоцій здійснюється залежно від структури (прості, складні), забарвленості (позитивні, негативні), соціальної наповненості (моральні, інтелектуальні, естетичні). Сукупність емоцій і почуттів становить емоційну сферу людини. Розвиненість почуттів, здатність оптимально управляти своїми емоціями визначають емоційну культуру особистості [8].

У педагогічному словнику емоція розглядається як загальна активна форма переживання організмом своєї життєдіяльності. Розрізняють прості та складні емоції. Переживання задоволення від їжі, бадьорості, втоми, болю – це прості емоції. Вони властиві і людям, і тваринам. Прості емоції в людському житті перетворилися на складні емоції та почуття. Характерна ознака

складних емоцій полягає в тому, що вони виникають у результаті усвідомлення об'єкта, що викликав їх, розуміння їхнього життєвого значення (наприклад, переживання задоволення при сприйманні музики, пейзажу). Охоплюючи всі різновиди переживань людини: від страждань, що її глибоко травмують, до високих форм радості та соціального відчуття життя, емоції стають як позитивним чинником у життєдіяльності, підносячи активність організму, так і негативним, пригнічуючи всі його функції [6].

Відомий фізіолог П. Анохін вважає, що емоції, а саме довготривалі негативні емоції (страх, переживання болю тощо), відіграють вирішальну роль у розвитку так званих невrogenних захворювань.

За визначенням К. Ізарда, емоція являє собою складний процес, що включає нейрофізіологічний, нервово-м'язовий (мімічна діяльність) і феноменологічний (переживання) аспекти [3].

Г. Шингаров називає емоцію психофізіологічним механізмом, за допомогою якого на психічному рівні відображення дійсності під впливом зовнішніх діянь змінюється внутрішнє середовище організму [13].

Підходячи до визначення дефініції “емоційно-вольова культура”, необхідно звернутися до поняття “культура”.

Культура (від лат. *cultura* – оброблення, виховання, розвиток, шанування) – історично визначений рівень розвитку суспільства, творчих сил і здібностей людини, що виражається в типах і формах організації життя й діяльності людей, в їхніх відносинах, а також у створюваних ними матеріальних і духовних цінностей. Культура в освіті – це її змістовна складова, джерело знань про природу, суспільство, способи діяльності, емоційно-вольового й ціннісного ставлення до оточення, праці та спілкування [6].

Культура – предметно-ціннісна форма освоювально-перетворювальної діяльності, в якій відображається історично-виражений рівень розвитку суспільства і людини, породжується й утверджується людський сенс буття. Мета культури – всебічний гармонійний розвиток сутнісних сил і діяльних здібностей людини. Зміст культури – безмежно прогресуюче становлення людини як суб'єкта олюднення природи, суспільства і самої себе. Культурна людина – це не віртуоз формально-етикетної шляхетності, а інтелігент (за духовною суттю), що посідає активну творчу життєву позицію і прагне найвищі здобутки людства, оптимальний раціоналізм діяльності спрямувати на утвердження творчої свободи і гідності людини як вищої цінності [8].

Подальше теоретичне дослідження пов'язане з аналізом праць, в яких автори намагалися розкрити сутність поняття “емоційна культура”.

У педагогічному словнику подано визначення поняття “культура емоційна” як вихованість емоцій; рівень розвитку емоцій, що передбачає емоційну чуйність і відповідальність за власні переживання перед собою й оточенням.

На думку В. Сухомлинського, емоційна культура – це здатність відчувати відтінки думок і почуттів людей.

І. Сілютіна визначає емоційну культуру як інтегративну духовно-практичну характеристику особистості. Почуттєвий елемент у культурі органічно пов'язаний з іншими її структурними компонентами. Розвивати емоційну культуру – значить формувати людину як духовно-фізичну систему [10].

В. Семіченко вважає, що емоційна культура – це необхідність переходу від несвавільного, імпульсивного до саморегуляції, виховання прийнятих форм вираження емоцій та почуттів [9].

В. Гриньова включає в зміст емоційної культури щирість і свободу прояву почуттів, але водночас передбачає стриманість і самовладання, тобто вміння стримувати ті почуття, які можуть неприємно впливати на інших людей [1].

Інші науковці тлумачать емоційну культуру, як:

– розвинуту здатність особистості до співчутливості, жалю, співпереживання, це чуйність до душевного стану іншої людини й відповідна реакція на цей стан (Г. Потиліко);

– систему особистих установок, які дають суб'єкту змогу адекватно усвідомлювати свої та переживання інших людей, що відображають ставлення до духовних цінностей і ідеології певного соціального середовища (А. Чебикін).

Традиційним для вітчизняної науки є об'єднання емоцій і волі в єдину емоційно-вольову сферу. На взаємодію вольових і емоційних процесів вказували психологи І. Бех, С. Рубінштейн, В. Селиванов, А. Щербаков.

Емоційно-вольова саморегуляція – система прийомів послідовного самовпливу особистості з метою підвищення емоційно-вольової стійкості в напружених і небезпечних ситуаціях. З метою емоційно-вольової саморегуляції можуть застосовуватись й аутогенні тренування.

Емоційно-вольова стійкість – здатність психіки зберігати високу функціональну активність в умовах впливу стресів, фрустраторів, як у результаті адаптації до них, так і в результаті високого рівня розвитку емоційно-вольової саморегуляції [6].

Ми вважаємо, що зміст емоційно-вольової культури необхідно розглядати через інтегроване розуміння емоційно-почуттєвих та вольових виявів особистості, які мають індивідуальну своєрідність, постійно змінюються та поповнюються. Ми вважаємо, що емоційно-вольова культура – це складне інтегративно-динамічне утворення особистості.

Складність виявляється в багатстві людських переживань та їх проявів. Про інтегративність свідчить те, що до структури емоційно-вольової культури належать взаємопов'язані компоненти. Динамічність означає, що емоцій-

но-вольова культура особистості постійно розвивається під впливом внутрішніх (інтереси, потреби, цінності) та зовнішніх (соціальні умови) чинників.

Отже, емоційно-вольова культура, на нашу думку, – це фундаментальна сутнісна характеристика особистості, яка визначає певний рівень її розвитку, здатність останньої до оволодіння власною поведінкою, адекватно виявляти власні емоції та реагувати на емоції інших, управляти емоційним станом і емоційними реакціями на зовнішні та внутрішні діяння, до самоутворення, саморегуляції, самоорганізації свого життя та діяльності, самообмеження деяких безпосередніх прагнень і потреб, самоконтролю та виявлення вольових якостей.

Висновки. На основі теоретичного аналізу наукової та довідкової літератури, праць педагогів і психологів ми визначили сутність поняття “емоційно-вольова культура”. Подальші перспективи досліджень у цьому напрямі можуть бути пов’язані з пошуком нових ефективних методів і технологій формування емоційно-вольової культури в курсантів військових навчальних закладів.

Література

1. Гриньова В.М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (теоретичний та методичний аспекти) : монографія / В.М. Гриньова. – Х. : Основа, 1998. – 300 с.
2. Иванников В.А. Психологические механизмы волевой регуляции / В.А. Иванников. – М. : Изд-во МГУ, 1991.
3. Изард К.Э. Психология эмоций / Кэрол Э. Изард. – СПб. : Питер, 2006. – 464 с. – (Серия “Мастер психологии”).
4. Ильин Е.П. Психология воли / Е.П. Ильин. – СПб. : Питер, 2000. – 288 с.
5. Калинин В.К. На путях построения теории воли / В.К. Калинин // Психол. журн. – 1989. – Т. 10. – № 2. – С. 46–55.
6. Коджаспирова Г.М. Педагогический словарь : для студ. высш. и сред. пед. учеб. заведений / Г.М. Коджаспирова, А.Ю. Коджаспиров. – М. : Академия, 2000. – 176 с.
7. Леонтьев А.Н. Воля / А.Н. Леонтьев // Вестник Московского университета. Сер. 14. Психология. – 1993. – № 2. – С. 3–14.
8. Психологічний словник / [за ред. В.І. Войтка]. – К. : Вища школа, 1982. – 215 с.
9. Семиченко В. Психология эмоций / В. Семиченко. – М. : Осирис, 1996. – С. 30.
10. Сілютіна І.М. Формування емоційної культури студентів педагогічного училища засобами мистецтва : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / І.М. Сілютіна. – Луганськ, 1998. – С. 7.

11.Смирнов Б.Н. Психологические механизмы эмоционально-волевой саморегуляции в спорте / Б.Н. Смирнов // Теория и практика физ. культуры. – 1999. – № 12. – С. 28–32.

12.Философский словарь / [под ред. М.М. Розенталя, П.Ф. Юдина]. – М. : Политиздат, 1968. – 432 с.

13.Шингаров Г.Х. Эмоции и чувства как формы отражения действительности / Г.Х. Шингаров. – М. : Наука, 1971. – 222 с.

СТЕПАНЮК К.І.

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКИХ УМІНЬ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Трансформаційні процеси в галузі вищої освіти зумовлюють підвищення вимог до якості підготовки майбутніх учителів початкової школи. За таких умов важливим є спрямування студентської молоді на орієнтування у швидко змінюваних умовах, організацію навчальної діяльності молодших школярів з урахуванням концепцій особистісно зорієнтованої та компетентнісної парадигм.

Основними завданнями на цьому етапі визначено пошук нових підходів до структурування знань, створення передумов для розвитку творчих здібностей, дослідницьких умінь, навичок самостійного наукового пізнання молоді [2]. Означені завдання знайшли своє відображення у державних стандартах вищої освіти, концепції розвитку педагогічної освіти, Національній доктрині розвитку освіти, Концептуальних засадах розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір. Відповідно до цих документів мінімум знань, навичок, умінь у галузі загальноосвітньої, загальнокультурної професійної компетентності виступають системою державних вимог до рівня підготовки фахівців.

Процес формування умінь та їх якість залежать від змісту виучуваного матеріалу, індивідуальних особливостей суб'єктів навчання, наявної матеріальної бази тощо. Ми вважаємо, що однією з умов підготовки висококваліфікованого вчителя початкової школи виступає формування дослідницьких умінь, підготовка до проведення педагогічних досліджень у школі як запорука професійного зростання.

Аналіз філософської, психологічної та педагогічної літератури свідчить, що осмисленню різних аспектів навчального процесу у вищій школі присвячено ряд досліджень. Методологічні засади освітньої парадигми знайшли своє відображення у працях В. Андрущенка, Г. Балла, О. Гури, В. Мадзігона, С. Сисоевої, Т. Сущенко та ін. Про необхідність реформування системи освіти свідчать праці таких філософів: Л. Горбунової, Н. Кочубей, В. Кременя, В. Огнев'юка, В. Лутая та ін. Проблемі формування дослідницьких умінь майбутніх учителів приділяли увагу В. Базелюк, С. Балашова, Н. Гловін,